

Marek Jarosz

Kierunki zmian struktury zatrudnienia według sektorów ekonomicznych w Polsce i wybranych krajach Europy Zachodniej w latach 1997-2002

Współczesna myśl ekonomiczna, jak i praktyka statystyczna dzielą gospodarkę narodową na trzy sektory, a mianowicie: sektor I – rolniczy (*agricultural sector*), sektor II – przemysłowy (*industrial sector*), sektor III – usługowy (*services sector*).

U podstaw tego podziału gospodarki leży koncepcje naukowe znanych ekonomistów A.G.B. Fischera, C. Clarka i J. Fourastie, uważanych za pionierów badań nad zmianami strukturalnymi na podstawie trójsektorowego podziału gospodarki. W 1935 r. została wydana praca A.G.B. Fischera *The Clash of Progress and Security*, w której przedmiotem rozważań jest działalność gospodarcza w podziale na wspomniane trzy sektory¹. Podstawą podziału na sektor produkcji dóbr podstawowych, sektor produkcji dóbr przemysłowych i sektor usług jest dochodowa elastyczność popytu na wytworzone dobra. Według A.G.B. Fischera najniezbędniejszy popyt odnosi się do dóbr o podstawowym znaczeniu dla życia (ich dochodowa elastyczność jest mniejsza od 0,5). Popyt konwencjonalny obejmuje dobra przemysłu przetwórczego o mniejszym znaczeniu dla zaspokajania potrzeb życiowych (dochodowa elastyczność tego popytu zawiera się w przedziale od 0,5 do 1). Popyt „nowy” powstaje dopiero po osiągnięciu określonego standardu życia (dochodowa elastyczność jest wówczas większa od 1). Postęp materialny jest tym czynnikiem, który powoduje stopniowe przesunięcie się społecznego zapotrzebowania z dóbr pierwszego sektora w kierunku dóbr sektora drugiego i trzeciego.

Do koncepcji A.G.B. Fischera nawiązał C. Clark w pracy *The Condition of Economic Progress*². Jego zdaniem sektorowy podział gospodarki jest rezultatem odrębności cech, które charakteryzują różne dziedziny działalności gospodarczej. Sektor I (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo, zbieractwo i rybołówstwo) bazuje na

¹ A.G.B. Fischer, *The Clash of Progress and Security*, London 1935, s. 25.

² C. Clark, *The Condition of Economic Progress*, London 1957, s. 490–491.

bezpośrednim wykorzystaniu zasobów naturalnych; cykl produkcji wytwarzanych dóbr wymaga długiego okresu, działa tu prawo malejących przychodów. Sektor II (przemysł i budownictwo) charakteryzuje się wysoką kapitałochłonnością i wysokim stopniem zorganizowania. Sektor III to usługi, w których wraz ze wzrostem gospodarczym systematycznie rośnie zatrudnienie. Podstawowym czynnikiem powodującym transfer siły roboczej między trzema sektorami są zmiany realnego dochodu przypadającego na jednego mieszkańca i wywołane tymi zmianami przekształcenia w strukturze popytu (zmiany w preferencjach konsumentów). Wraz ze wzrostem realnego dochodu maleje relatywny popyt na produkty rolne, a relatywny popyt na artykuły przemysłowe rośnie, żeby potem spaść na korzyść usług.

Trzeci z klasyków trójsektorowego podziału gospodarki, wymieniony wcześniej J. Fourastie w pracy *Le grand espoir du XX siècle*³ dochodzi do wniosku, że panujące w gospodarce różnice wynikają z nierównomiernej dynamiki postępu technicznego w poszczególnych sektorach: średniej w I sektorze, dużej w II sektorze, niskiej w III sektorze. Różna dynamika postępu technicznego w poszczególnych sektorach wiąże się z różną dynamiką wydajności pracy w tych sektorach, co nie jest bez znaczenia dla dynamiki zatrudnienia. W sektorach I i II, gdzie dynamika postępu technicznego i wydajności pracy jest stosunkowo wysoka, występuje zjawisko wypierania siły roboczej z tych sektorów. Natomiast w sektorze III (korzystającym w najmniejszym stopniu z postępu technicznego) występować będzie tendencja do przyciągania siły roboczej.

Na podstawie kierunków zmian trójsektorowej struktury gospodarki w procesie rozwoju gospodarczego J. Fourastie wyróżnia trzy stadia rozwojowe: cywilizacji pierwotnej, okresu przejściowego i cywilizacji trzeciej. Poszczególne stadia różnią się między sobą tempem i poziomem ogólnego rozwoju gospodarczego oraz udziałem trzech sektorów w zatrudnieniu. W stadium cywilizacji pierwotnej sektor I zatrudnia ok. 80% siły roboczej, a gospodarka rozwija się wolno. W okresie przejściowym wyróżnia się trzy fazy: startu, ekspansji i dopełnienia. W pierwszej fazie następuje szybki wzrost zatrudnienia w sektorze II. W fazie ekspansji udział zatrudnienia w sektorze II stabilizuje się na maksymalnym poziomie, a gospodarka rozwija się niezwykle szybko. W ostatniej fazie maleje udział sektora II w zatrudnieniu, a jednocześnie bardzo szybko wzrasta udział sektora III, absorbującego siłę roboczą odchodzącą z sektorów I i II. W okresie cywilizacji trzeciej wiodącą rolę w rozwoju gospodarczym odgrywa sektor III, zatrudniający ok. 80% ogółu siły roboczej.

W swojej koncepcji J. Fourastie przyjmuje za kryterium podziału gospodarki narodowej intensywność postępu technicznego, C. Clark dokonuje podziału według procesu produkcji, mobilności nakładów i wyników. A.G.B. Fischer dokonuje podziału gospodarki na sektory według struktury elastyczności popytu. Należy zauważyć, iż według J. Fourastie produkcja trzeciego sektora wyróżniać się może również całkowitym brakiem postępu technicznego. Dalszymi cechami II sektora są według C. Clarka relatywnie wysoka kapitałochłonność i wysoki stopień zorganizowania. Unika on pojęć produkcja wtórna i trzeciego rzędu i mówi raczej *manufacture*,

³ J. Fourastie, *Le grand espoir du XX siècle*, Paris 1949, s. 47.

względnie o usługach przemysłowych *service industries*. A.G.B. Fischer najniezbędniejszy popyt odnosi do dóbr koniecznych do życia. Popyt konwencjonalny lub standaryzowany ujmuje dobra przemysłu przetwórczego o mniejszej niezbędności dla życia. Popyt „nowy” lub „względnie nowy” powstaje dopiero po osiągnięciu określonego standardu życia.

W tabeli 1 przedstawiono kryteria podziału gospodarki narodowej na trzy sektory według A.G.B. Fischera, C. Clarka i J. Fourastie.

Sektor	Kryteria podziału według:		
	A.G.B. Fischera	C. Clarka	J. Fourastie
I – produkcja pierwotna	Dobra „najniezbędniejszego popytu”	<ul style="list-style-type: none"> • Stosunkowo wolny proces produkcyjny • Spadający udział w gospodarce • Niemobilność nakładów – zasobów naturalnych 	Średni postęp techniczny
II – produkcja wtórna	Dobra popytu „konwencjonalnego”	<ul style="list-style-type: none"> • Powtarzalna produkcja relatywnie dużych ilości • Wzrastający udział w ogólnej gospodarce (produkcji) • Mobilność nakładów surowców i wyników 	Silny postęp techniczny
III – produkcja trzeciego rzędu	Dobra „nowego” lub „względnie nowego” popytu	Usługi	Staby postęp techniczny

Tabela 1. Kryteria podziału gospodarki narodowej na trzy sektory

Źródło: R. Hägele, *Wandlungen der industriellen Beschäftigten und Berufsstruktur im Wirtschaftlichen Wachstum*, Bock-Herchen, s. 4.

Prezentowane powyżej koncepcje podziału gospodarki na trzy sektory (autorstwa A.G.B. Fischera, C. Clarka i J. Fourastie) pozwalają określić ogólne kierunki przekształceń strukturalnych w gospodarce narodowej w procesie rozwoju. Ponadto trójsektorowa struktura zatrudnienia stanowi jedną z syntetycznych miar poziomu rozwoju gospodarczego danego kraju. Wyraża nie tylko związaną z poziomem rozwoju strukturę popytu na towary, ale występujące w poszczególnych sektorach tendencje w zakresie kształtowania się wydajności pracy.

Z prezentowanych powyżej koncepcji dotyczących podziału gospodarki na trzy sektory wynikają następujące wnioski:

– rozwój trzech sektorów gospodarki podlega pewnym prawidłowościom. Najpierw rozwija się sektor I, następnie sektor II, dopiero na jego bazie rozwija się sektor III. W procesie rozwoju następuje przesunięcie „jądra” działalności gospodarczej od sektora I do sektora II i następnie do sektora III.

– poszczególnym fazom rozwoju gospodarczego odpowiadają określone proporcje w strukturze zatrudnienia w gospodarce narodowej.

We współczesnej myśli ekonomicznej, dotyczącej zmian strukturalnych w gospodarce, na uwagę zasługują refleksje S. Kuznetza⁴. Jego badania częściowo podważyły dotychczasowe poglądy na zmiany struktury sektorowej gospodarki, według których wraz ze wzrostem dochodu narodowego na jednego mieszkańca następuje spadek udziału sektora rolniczego przy równoczesnym wzroście udziałów zarówno sektora przemysłowego, jak i sektora usług. Natomiast poglądy dotyczące zmian struktury zatrudnienia w pełni znalazły potwierdzenie w wynikach badań. Za najważniejsze źródło zmian strukturalnych uznał S. Kuznetz postęp techniczny, ale jego wpływ na wydajność nie wyczerpuje problemu. Stymulowana przez postęp techniczny industrializacja jest związana z silną urbanizacją, która z kolei zwiększa zapotrzebowanie na różnego rodzaju usługi, takie jak transport, handel czy usługi mieszkaniowe.

Warto także zaznaczyć, że w literaturze przedmiotu występują dość istotne różnice w kwestii przyporządkowania sekcji (wcześniej branż) do poszczególnych sektorów. Najczęściej przyjmuje się za E. Görgensem⁵ i innymi najbardziej użyteczną klasyfikację poszczególnych sekcji gospodarki narodowej do sektorów, by uzyskać daleko idącą porównywalność wyników badań:

- pierwszy sektor: rolnictwo i leśnictwo, łowiectwo i rybołówstwo,
- drugi sektor: górnictwo, przemysł przetwórczy, budownictwo i przedsiębiorstwa zaopatrzenia w energię elektryczną, gaz i wodę,
- trzeci sektor: usługi prywatne i publiczne (handel, dystrybucja, transport, łączność, banki, ubezpieczenia, administracja publiczna).

Odchylenia od powyższego podziału ujawniają się u C. Clarka w odniesieniu do budownictwa (przyporządkowanie do III sektora). A.G.B. Fisher ogranicza drugi sektor do przemysłu przetwórczego i włącza górnictwo w sektor I, budownictwo i przedsiębiorstwa zaopatrzenia w energię elektryczną, gaz i wodę do III sektora.

Kierunki zmian struktury zatrudnienia w krajach Europy Zachodniej w latach 1997-2002

Sektorowa struktura gospodarki narodowej charakteryzuje dojrzałość ekonomiki danego kraju i stopień zharmonizowania jego rozwoju. Wprowadza nawet wyraźny podział na kraje o zaawansowanych procesach rozwoju i gospodarki dojrzałe. Te pierwsze cechuje wysoka dynamika rozwoju, lecz jej siłą napędową jest głównie postęp procesu uprzemysłowienia. Taki poziom rozwoju osiągnęły kraje zachodnie w latach sześćdziesiątych minionego wieku. Sektorową strukturę tych krajów cechował wówczas niski (8–25%), a zarazem malejący udział sektora rolniczego, wysoki udział sektora przemysłowego (30–40%) i rozwój sektora usług, w którym udział zatrudnienia kształtował się na poziomie 32–50%.

⁴ S. Kuznetz, *Wzrost gospodarczy narodów. Produkt i struktura produkcji*, Warszawa 1976, s. 310.

⁵ E. Görgens, *Wandlungen der industriellen Produktionsstruktur in wirtschaftlichen wachstum*, Bern-Stuttgart 1975, s. 6.

W połowie lat dziewięćdziesiątych XX w. proporcje strukturalne w krajach o dojrzałych systemach gospodarczych charakteryzowały się utrwaloną proporcją poszczególnych sektorów, z wyraźną dominacją sektora usług, który był jednocześnie głównym czynnikiem stymulującym rozwój całej gospodarki.

Wyszczególnienie	1997 r.			2002 r.			Spadek / wzrost 1997–2002		
	I sektor	II sektor	III sektor	I sektor	II sektor	III sektor	I sektor	II sektor	III sektor
Belgia	2,3	23,5	74,2	2,2	21,5	76,4	-0,1	-2,0	2,2
Dania	4,2	24,0	71,8	3,5	22,4	74,2	-0,7	-1,6	2,4
Finlandia	7,0	27,5	65,5	5,3	27,2	67,6	-1,7	-0,3	2,1
Francja	4,7	23,3	72,0	3,9	21,9	74,2	-0,8	-1,4	2,2
Grecja	18,8	24,2	57,0	16,1	23,8	60,0	-2,7	-0,4	3,0
Hiszpania	7,7	28,6	63,8	5,9	29,4	64,7	-1,8	0,8	0,9
Irlandia	10,4	28,6	61,0	6,9	28,1	65,0	-3,5	-0,5	4,0
Luksemburg	1,9	25,9	72,2	1,2	22,5	76,3	-0,7	-3,4	4,1
Holandia	3,9	20,9	75,2	3,3	19,5	77,2	-0,6	-1,4	2,0
Niemcy	2,7	31,1	66,2	2,5	27,9	69,7	-0,2	-3,2	3,5
Portugalia	12,8	35,1	52,1	12,4	33,8	53,8	-0,4	-1,3	1,7
Szwecja	2,9	24,3	72,7	2,5	22,6	74,8	-0,4	-1,7	2,1
Wielka Brytania	1,3	22,1	76,6	0,9	19,0	80,0	-0,4	-3,1	3,4
Włochy	5,6	30,4	64,0	4,7	29,2	66,1	-0,9	-1,2	2,1

Tabela 2. Struktura zatrudnienia według sektorów ekonomicznych w wybranych krajach Europy Zachodniej (dane w latach: 1997 i 2002 w %)

Źródło: *Employment in Europe 2003, Recent Trends and Prospects*, European Commission, Directorate-General for Employment and Social Affairs, 2003, s. 199–237.

Dane dotyczące struktury zatrudnienia według sektorów ekonomicznych w wybranych krajach Europy Zachodniej w latach 1997 i 2002 przedstawiono w tabeli 2. Analizując dane zawarte w tej tabeli, dostrzec można wyraźne różnice między gospodarkami typu dojrzałego (np. Wielka Brytania, Szwecja) i mniej zaawansowanymi (Hiszpania, Portugalia, Grecja), a także przeważający udział zatrudnienia w sektorze usług i niski udział sektora I i II we wszystkich przedstawionych krajach. Należy też zwrócić uwagę na proporcje udziału zatrudnienia w poszczególnych sektorach, które występują przykładowo w Wielkiej Brytanii i Szwecji. Sektor pierwotny, jak i przetwórczy osiągnęły relatywnie wysoką sprawność ekonomiczną, umożliwiającą zaspokojenie potrzeb społecznych przy 0,9% w Wielkiej Brytanii i 2,5% w Szwecji udziale zatrudnienia w sektorze I i odpowiednio 19,0% i 22,6% udziale pracujących w sektorze II. Sektor usługowy z udziałem odpowiednio 80,0% i 74,8% w strukturze zatrudnienia jest rezultatem osiągniętego stopnia rozwoju w dwu poprzednich sektorach. Warto też dodać, że największe zmiany w strukturze zatrudnienia według sektorów ekonomicznych w krajach Europy Zachodniej w latach 1997–2002 odnotowano w Irlandii i Luksemburgu. Odnotowany w tych krajach wzrost udziału sektora usług (w Irlandii o 4,0%, a w Luksemburgu o 4,1%) odbył

się w dużej mierze kosztem zmniejszenia zatrudnienia w sektorze I i II. Natomiast najmniejsze zmiany w strukturze zatrudnienia odnotowano w gospodarce narodowej Hiszpanii, w latach 1997–2002 udział sektora przemysłowego i sektora usług wzrósł odpowiednio o 0,8% i 0,9%, a sektor rolniczy spadł o 1,8%.

Zmiany sektorowej struktury zatrudnienia w gospodarce Polski w latach 1997–2002

Dokonując analizy i przyjmując za punkt wyjścia kryterium wzrostu lub spadku zatrudnienia w okresie transformacji w Polsce okres ten można podzielić na trzy wyróżniające się podokresy: 1) lata 1989–1993, 2) 1994–1997, 3) 1998–2002.

Pierwszy z tych podokresów charakteryzował się znacznym spadkiem zatrudnienia. W latach 1989–1993 liczba pracujących w gospodarce narodowej zmniejszyła się z 17 001,8 tys. osób w 1989 r. do 14 761,2 tys. osób w 1993 r., tj. o 2240,6 tys. osób. Jako przyczynę tej niekorzystnej tendencji trzeba wymienić z jednej strony dostosowywanie się rozmiarów i struktury zatrudnienia do wymogów i warunków gospodarki rynkowej, z drugiej zaś głęboką recesję gospodarczą w pierwszych latach transformacji. Tendencja malejącego popytu na siłę roboczą została zahamowana dopiero w 1994 r.

W latach 1994–1997 następowała stopniowa poprawa sytuacji w dziedzinie kształtowania się poziomu zatrudnienia. Liczba pracujących wzrosła w tym okresie o ok. 1179,6 tys. osób. Za główną przyczynę tak wyraźnej poprawy sytuacji na rynku pracy należy uznać wysokie tempo wzrostu gospodarczego (wzrost PKB: 1994 – 5,2%, 1995 – 7,0%, 1996 – 6,0%, 1997 – 6,8%) oraz spowolnienie procesów restrukturyzacyjnych w gospodarce i ograniczenie redukcji zatrudnienia.

W latach 1998–2002 zaobserwowano tendencje spadkowe w zatrudnieniu. Liczba pracujących zmniejszyła się w tym okresie o ok. 1559,3 tys. osób, pomimo istniejącego wzrostu gospodarczego (wzrost PKB: 1998 – 4,8%, 1999 – 4,1%, 2000 – 4,0%, 2001 – 1,1%, 2002 – 1,4%). Na sytuację w zatrudnieniu miały decydujący wpływ w tym okresie następujące czynniki: zmniejszenie tempa wzrostu gospodarczego w porównaniu do lat 1994–1997, przyspieszenie procesów restrukturyzacyjnych w niektórych działach przemysłu (m.in. górnictwo), znaczne ograniczenie działalności produkcyjnej, handlowej i usługowej w związku z kryzysem rosyjskim oraz wprowadzone w życie cztery wielkie reformy.

Dane dotyczące zmian zatrudnienia według sektorów ekonomicznych w Polsce w latach 1997–2002 przedstawiono w tabelach 3 i 4.

W latach 1997–2002 nastąpił znaczny spadek liczby zatrudnionych w gospodarce narodowej z 15 940,8 tys. do 14 381,5 tys., tj. o 9,8%. Oczywiście spadek ten był nierównomierny w czasie. W 1998 r. nastąpił spadek liczby zatrudnionych o 19,9 tys., tj. o 0,1%, w 1999 r. o 229,2 tys., tj. o 1,4%, w 2000 r. o 532,5 tys., tj. o 3,4%, w 2001 r. o 488,6 tys., tj. o 3,2%, a w 2002 r. o 289,1 tys., tj. o 2,0%. Pierwsze symptomy spadku zatrudnienia pojawiły się w 1998 r. Ta niekorzystna tendencja w gospodarce narodowej utrzymała się w kolejnych czterech latach.

Wyszczególnienie	Rok							Spadek / przyrost				
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	1998/1997	1999/1998	2000/1999	2001/2000	2002/2001	2002/1997
Ogółem	15 940,8	15 920,9	15 691,7	15 159,2	14 670,6	14 381,5	-19,9	-229,2	-532,5	-488,6	-289,1	-1 559,3
Sektor I	4 377,9	4 356,1	4 334,0	4 334,0	4 296,8	4 273,9	-21,8	-22,1	-19,1	-18,1	-12,9	-94,0
Rolnictwo, leśnictwo i rybactwo	4 365,2	4 343,7	4 322,4	4 304,6	4 289,7	4 277,6	-21,5	-21,3	-17,8	-14,9	-12,1	-87,6
Rybołówstwo i rybactwo	12,7	12,4	11,6	10,3	7,1	6,3	-0,3	-0,8	-1,3	-3,2	-0,8	-6,4
Sektor II	4 708,8	4 588,4	4 341,6	3 949,0	3 700,7	3 515,0	-120,4	-246,8	-392,6	-248,3	-185,7	-1 193,8
Przemysł	3 761,3	3 649,8	3 426,6	3 134,4	2 963,6	2 855,5	-111,5	-223,2	-292,2	-170,8	-108,1	-905,8
Górnictwo i kopalnictwo	325,9	297,0	256,7	223,2	216,5	208,9	-28,9	-40,3	-33,5	-6,7	-7,6	-117,0
Przetwórstwo przemysłowe	3 177,0	3 100,1	2 923,0	2 674,7	2 501,5	2 409,2	-76,9	-177,1	-248,3	-173,2	-92,3	-767,8
Zaopatrzenie w energię elektryczną, gaz i wodę	258,4	252,7	246,9	236,5	245,6	237,4	-5,7	-5,8	-10,4	9,1	-8,2	-21,0
Budownictwo	947,5	938,6	915,0	814,6	737,1	659,5	-8,9	-23,6	-100,4	-77,5	-77,6	-288,0
Sektor III	6 854,1	6 976,4	7 016,1	6 895,3	6 673,1	6 582,6	122,3	39,7	-120,8	-222,2	-90,5	-271,5
Handel i naprawy	2 060,6	2 106,4	2 093,9	2 074,6	1 969,2	1 931,5	45,8	-12,5	-19,3	-105,4	-37,7	-129,1
Hotele i restauracje	201,8	221,6	216,3	225,7	217,2	210,3	19,8	-5,3	9,4	-8,5	-6,9	8,5
Transport, gospodarka mieszkaniowa i łączność	864,7	858,9	838,2	779,3	714,4	689,8	-5,8	-20,7	-58,9	-64,9	-24,6	-174,9
Przedsiębiorstwa finansowe	305,2	327,2	388,7	298,6	286,5	279,3	22,0	61,5	-90,1	-12,1	-7,2	-25,9
Obsługa nieruchomości i firm	688,1	752,2	775,8	822,6	842,2	867,7	64,1	23,6	46,8	19,6	25,5	179,6
Administracja publiczna i obrona narodowa, obywatelstwo ubezpieczenia	431,8	430,8	439,5	492,6	525,7	522,2	-1,0	8,7	53,1	33,1	-3,5	90,4
Edukacja	902,1	907,8	908,3	902,8	907,9	891,3	5,7	0,5	-5,5	5,1	-16,6	-10,8
Ochrona zdrowia i opieka społeczna	1 029,2	1 021,4	967,0	908,2	869,0	845,8	-7,8	-54,4	-58,8	-39,2	-23,2	-183,4
Pozostała działalność usługowa komunalna społeczna i indywidualna	370,6	350,1	388,4	390,9	341,0	344,7	-20,5	38,3	2,5	-49,9	3,7	-25,9

Tabela 3. Zatrudnienie według sektorów ekonomicznych w Polsce w latach 1997–2002 (w tys.)
 Źródło: *Mały Rocznik Statystyczny 2003*, GUS, Warszawa 2003, s. 144; *Rocznik Statystyczny Pracy 1999*, GUS, Warszawa 1999, s. 29; *Rocznik Statystyczny Pracy 2001*, GUS, Warszawa 2001, s. 34.

Wyszczególnienie	Rok										Spadek / przyrost					
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	1998/1997	1999/1998	2000/1999	2001/2000	2002/2001	2002/1997				
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%				
Sektor I	27,4%	27,4%	27,8%	28,5%	29,3%	29,8%	-0,1%	0,3%	0,8%	0,8%	0,5%	2,3%				
Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo	27,4%	27,3%	27,5%	28,4%	29,2%	29,7%	-0,1%	0,3%	0,9%	0,8%	0,5%	2,4%				
Rybołówstwo i rybactwo	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%				
Sektor II	29,5%	28,8%	27,7%	26,1%	25,2%	24,4%	-0,7%	-1,2%	-1,6%	-0,8%	-0,8%	-5,1%				
Przemysł	23,6%	22,9%	21,8%	20,7%	20,2%	19,9%	-0,7%	-1,1%	-1,2%	-0,5%	-0,3%	-3,7%				
Górnicтво i kopalnictwo	2,0%	1,9%	1,6%	1,5%	1,5%	1,5%	-0,2%	-0,2%	-0,0%	0,0%	0,0%	-0,6%				
Przetwórstwo przemysłowe	19,9%	19,5%	18,6%	17,6%	17,1%	16,8%	-0,5%	-0,8%	-1,0%	-0,6%	-0,3%	-3,2%				
Zaopatrzenie w energię elektryczną, gaz i wodę	1,6%	1,6%	1,6%	1,6%	1,7%	1,7%	0,0%	0,0%	0,0%	0,1%	0,0%	0,0%				
Budownictwo	5,9%	5,9%	5,8%	5,4%	5,0%	4,6%	0,0%	-0,1%	-0,5%	-0,3%	-0,4%	-1,4%				
Sektor III	43,0%	43,8%	44,7%	45,5%	45,5%	45,8%	0,8%	0,9%	0,8%	0,0%	0,3%	2,8%				
Handel i naprawy	12,9%	13,2%	13,3%	13,7%	13,4%	13,4%	0,3%	0,1%	0,3%	-0,3%	0,0%	0,5%				
Hotele i restauracje	1,3%	1,4%	1,4%	1,5%	1,5%	1,5%	0,1%	0,0%	0,1%	0,0%	0,0%	0,2%				
Transport, gospodarka magazynowa i łączność	5,4%	5,4%	5,3%	5,1%	4,9%	4,8%	0,0%	-0,1%	-0,2%	-0,3%	-0,1%	-0,6%				
Pośrednictwo finansowe	1,9%	2,1%	2,5%	2,0%	2,0%	1,9%	0,1%	0,4%	-0,5%	0,0%	0,0%	0,0%				
Obsługa nieruchomości i firm	4,3%	4,7%	4,9%	5,4%	5,7%	6,0%	0,4%	0,2%	0,5%	0,3%	0,3%	1,7%				
Administracja publiczna i obrona narodowa, obowiązkowe ubezpieczenia	2,7%	2,7%	2,8%	3,2%	3,6%	3,6%	0,0%	0,1%	0,4%	0,3%	0,0%	0,9%				
Edukacja	5,7%	5,7%	5,8%	6,0%	6,2%	6,2%	0,0%	0,1%	0,2%	0,2%	0,0%	0,5%				
Ochrona zdrowia i opieka społeczna	6,5%	6,4%	6,2%	6,0%	5,9%	5,9%	0,0%	-0,3%	-0,2%	-0,1%	0,0%	-0,6%				
Pozostała działalność usługowa komunalna społeczna i indywidualna	2,3%	2,2%	2,5%	2,6%	2,3%	2,4%	-0,1%	0,3%	0,1%	-0,3%	0,1%	0,1%				

Tabela 4. Struktura zatrudnienia według sektorów ekonomicznych w Polsce w latach 1997–2002 (w %)

Źródło: *Mały Rocznik Statystyczny 2003*, GUS, Warszawa 2003, s. 144; *Rocznik Statystyczny Pracy 1999*, GUS, Warszawa 1999, s. 29; *Rocznik Statystyczny Pracy 2001*, GUS, Warszawa 2001, s. 34.

W latach 1997–2002 liczba zatrudnionych zmniejszyła się o 1 559,3 tys., tj. 9,8%. Występujący spadek zatrudnienia był nieco mniejszy w porównaniu do spadku zanotowanego w latach 1989–1993 (liczba pracujących zmniejszyła się o ponad 2240,6 tys.).

W latach 1997–2002 najmniejszą skłonność do redukcji i likwidacji nadmiaru zatrudnienia wykazywał sektor I, prawie w całości zdominowany przez rolnictwo (udział osób pracujących w rolnictwie kształtował się na poziomie ponad 99% ogółu zatrudnionych w sektorze I). W latach 1997–2002 liczba osób pracujących w sektorze I obniżyła się z 4377,9 tys. w 1997 r. do 4283,9 tys. w 2002 r., tj. o 2,1%, zaś odsetek pracujących w tym sektorze jest bardzo wysoki (ok. 29,3%) i należy do najwyższych w Europie (dla porównania w Danii 3,5%, we Francji 3,9%, w Holandii 3,3%, w Niemczech 2,5%, w Wielkiej Brytanii 0,9%).

W latach 1997–2002 nastąpił spadek liczby zatrudnionych osób w sektorze II z 4708,8 tys. do 3515,0 tys., tj. o 25,4%. Dynamika spadku liczby pracujących w sektorze II w omawianym okresie była znacznie wyższa niż w całej gospodarce narodowej ogółem. W 1998 r. nastąpił spadek liczby zatrudnionych w sektorze II o 120,4 tys., tj. o 2,6%, w 1999 r. o 246,8 tys., tj. o 5,4%, w 2000 r. o 392,6 tys., tj. o 9,0%, w 2001 r. o 248,3 tys., tj. o 6,3%, a w 2002 r. o 185,7 tys., tj. o 5,0%. W latach 1997–2002 nastąpił spadek udziału sektora II w gospodarce narodowej z 29,5% do 24,4%. Największe spadki odnotowano w sekcjach: przetwórstwo przemysłowe i budownictwo. Realne zmniejszenie się liczby pracujących w budownictwie może być jednak niższe ze względu na fakt znacznego udziału „szarej strefy” w tym sektorze działalności.

Realizowana w Polsce strategia rozwoju społeczno-gospodarczego w latach 1945–1989 preferowała produkcję dóbr materialnych jako źródło postępu gospodarczego. Natomiast sektor usług zgodnie z ideologią marksistowską, nie przysparzający bogactwa materialnego, był zaniedbywany do 1989 r. W latach 1997–2002 nastąpił wzrost udziału sektora usług w gospodarce narodowej z 43,0% w 1997 r. do 45,8% w 2002 r., przy jednoczesnym spadku zatrudnienia w tym sektorze o 271,5 tys. osób. Wzrost zatrudnienia w latach 1997–2002 wykazywały usługi w zakresie: obsługi nieruchomości i firm, administracji publicznej, obrony narodowej i obowiązkowych ubezpieczeń. Spadek zatrudnienia odnotowano w usługach związanych z transportem, gospodarką magazynową, łącznością, ochroną zdrowia i opieką społeczną.

Reasumując rozważania na podjęty temat, należy stwierdzić, że w Polsce w latach 1997–2002 nastąpiły pożądane zmiany w strukturze zatrudnienia w gospodarce narodowej za wyjątkiem rolnictwa, natomiast niekorzystne co do wielkości zatrudnienia (liczba pracujących zmniejszyła się w badanym okresie o ok. 1559,3 tys. osób). W największym stopniu zwiększył się udział pracujących w sektorze usług (z 43,0% w 1997 do 45,8% w 2002 r.). Nadal jest to udział znacznie mniejszy niż w krajach wysoko rozwiniętych gospodarczo, ale najistotniejsza jest zaobserwowana tendencja modernizacji tej struktury. Tym bardziej, że w tym okresie odnotowano

istotny spadek odsetka pracujących w sektorze II (z 29,5% w 1997 do 24,4% w 2002). Najbardziej odporny na zmiany okazał się sektor I. Mimo spadku ogólnej liczby zatrudnionych w tym sektorze, jego udział w ogólnym zatrudnieniu się zwiększył z 27,5% w 1997 do 29,8% w 2002 r. W omawianym okresie nastąpił spadek liczby pracujących we wszystkich trzech sektorach ekonomicznych (około 94,0 tys., tj. o 2,1% w sektorze I, 1193,8 tys., tj. o 25,4% w sektorze II i 271,5 tys., tj. o 4,0% w sektorze III).

Na podstawie przeprowadzonej analizy dotyczącej zatrudnienia w Polsce można wnioskować, że nastąpi zmniejszenie liczby pracujących w rolnictwie, wzrost liczby pracujących w usługach oraz zmiany w strukturze pracujących w przemyśle. Wzrost liczby zatrudnienia w usługach będzie się dokonywać zarówno kosztem restrukturyzacji ekonomicznej sektora pierwszego, jak i drugiego. W obu sektorach tkwią bowiem potencjalne rezerwy jakościowe, a zatem i nadwyżki siły roboczej.

Należy tu dodać, że Narodowy Plan Rozwoju 2004–2006 przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 14 stycznia 2003 r. zakłada m.in. intensyfikację procesu zwiększania w strukturze gospodarki udziału sektorów o wysokiej wartości dodanej. Realizacja tego celu będzie wymagała kontynuacji procesów restrukturyzacyjnych i wspomagania najbardziej efektywnego zatrudnienia, m.in. poprzez:

- ograniczanie zatrudnienia w rolnictwie, z jednoczesnym podniesieniem jego dochodowości,

- wzrost udziału w strukturze PKB przemysłów o dużej produktywności i wydajności pracy (w tym również budownictwa), a w sytuacjach uzasadnionych interesem ekonomicznym i społecznym, podejmowanie restrukturyzacji przemysłów tradycyjnych,

- wzrost zatrudnienia w usługach, w tym w szczególności w usługach rynkowych, zwłaszcza w turystyce.

Realizacja wyżej wymienionego celu będzie możliwa poprzez:

- zwiększenie nakładów na sferę naukowo-badawczą, w szczególności w tych dziedzinach, których wyniki mogą bezpośrednio zostać wykorzystane do dynamizacji rozwoju przedsiębiorstw, a w dłuższej perspektywie do tworzenia podstaw nowej gospodarki,

- rozwijanie technologii społeczeństwa informacyjnego jako podstawy do intensyfikacji procesów zmian strukturalnych i zapewnienia konkurencyjności polskiej gospodarki w dłuższej perspektywie czasowej.

Narodowy Plan Rozwoju 2004–2006 zakłada, że gospodarka narodowa Polski na koniec 2006 r. osiągnie następującą strukturę zatrudnienia według sektorów ekonomicznych:

- sektor rolniczy – 17,5%,
- sektor przemysłowy – 30,5%,
- sektor usługowy – 52,0%.

W krajach Europy Zachodniej można wyróżnić kraje z utrwaloną proporcją sektorów (należy tu wskazać na Wielką Brytanię, Belgię i Szwecję), kraje o zaawan-

sowanych procesach rozwoju (Finlandia, Niemcy), które w najbliższym dziesięcioleciu osiągną pełną dojrzałość oraz kraje, które będą potrzebowały kilku dziesięcioleci do nadrobienia powstałych opóźnień (Grecja i Portugalia).

Z perspektywy czasu można stwierdzić, że przeobrażenia w strukturze zatrudnienia według sektorów ekonomicznych w Polsce, jak i w krajach Europy Zachodniej zachodzą powoli, ale w tendencji są zgodne z koncepcjami wypracowanymi przez A.G.B. Fischera, C. Clarka i J. Fourastie.

Changes in the structure of employment in the Polish economy between 1997–2002

Abstract

In the article the author presents his considerations on the subject of changes that took place in the structure of employment in the Polish economy in the years 1997–2002. In the first part the author writes about the theories of A.G.B. Fischer, C. Clark and J. Fourastie, the recognized economists considered to be the initiators of the research into structural changes on the basis of the division of the economy into three sectors. Further on in the article, the author presents the existing trends concerning the changes among persons working in the economic sectors of the selected countries of the Western Europe, and carries out an analysis of employment in the three sectors of the national economy. In the final part of the article factors and conditions necessary for structural transformations to take place in employment are discussed. Particular attention is drawn to the observed trends and future prospects as regards changes in the employment structure in the Polish economy. The article is concluded with the summary of observations on the subject.

